

KARAKTÄRSBESKRIVNING AV BEBYGGELSE, KULTURMILJÖ OCH LANDSKAPSBILD

Bilaga till områdesplan för Björknäs och Eknäs 2050

2023-10-16

Innehållsförteckning

Inledning	3
I Kustlandskapet	4
1. Norra Skurusundet.....	4
2. Radhus i Herrgårn.....	4
3. Södra Skurusundets villabebyggelse	4
4. Kustnära parhus och radhus	4
II Centrum och flerbostadsbebyggelse	6
5. Björknäs centrum	6
6. Flerbostadshus och kontor från 1980-talet	6
7. Centrumnära flerbostadshus och service.....	7
8. Ängsbackens flerbostadshus	8
9. 1950-talsbebyggelse i Eknäs centrum	8
10. 1960-talets flerbostadshus	8
11. 1960-talets kedjehus	8
III Värmdöledens väglandskap	10
12. SLs bussdepå, bensinstation och parkeringar ...	10
13. Flerbostadshus vid Kocktorpsvägen.....	10
14. Flerbostadshus vid Kvarndammen	11
15. Radhus vid Hjortängsvägen.....	11
IV Värmdövägens väglandskap	12
16. Centralplan.....	12
17. Flerbostadshus från 1940-50-talet och elverk .	12
18. Sentida kompletterings-bebyggelse.....	13
19. Området vid före detta Boo kommunalhus	14
V Björknäs villabebyggelse	15
20. 1970-talets radhus	15
21. Parhus från 1980-talet	15
22. Villabebyggelse från 1990-2000-talet.....	15
23. Äldre villabebyggelse med stora trädgårdar	15
24. Varierad villabebyggelse.....	16
25. 1960-talsvillor i ett grönt dalgångsstråk	17
VI Kocktorps villabebyggelse	18
26. Varierad villabebyggelse.....	18
27. Äldre villabebyggelse på kuperade tomter.....	18
28. Småskalig, sammanhållen bebyggelse.....	18
29. Varierad villabebyggelse.....	20
VII Eknäs villabebyggelse	21
30. Varierad villabebyggelse.....	21
31. Dianavägen-Apollovägen	21
32. Björknässkolan och Björknäs idrottsplats (IP) .	23
33. Hjortängen.....	23

Inledning

Nacka ligger på en av sprickdalar sönderskuren urbergsplatå som bildar ett starkt kuperat landskap. Sprickdalslandskapet och dess förutsättningar för markanvändningen präglar även Björknäs och Eknäs. Den äldre villabebyggelsens grundstrukturer med tydlig anpassning till sprickdalslandskapets former både när det gäller bebyggelsens placering, vägnätet och de obebyggda grönområdena med skärgårdsnatur och ofta dramatisk topografi präglar fortfarande området. En helt unik skärgårdsmiljö med lång kontinuitet är Skurusundets kustlandskap med sin bebyggelse, dramatiska bergsbranter som dyker ner i vattnet och inbäddande grönska.

Dalgångarna har till stor del omvandlats till villaområden, men de har kvar en lummighet som visar

var odlingsmarken en gång låg. Ädellövskog, främst ek, växer kring villor och i vissa bergsbranter. Barrskog dominerar bergs- och moränområden där magra hållmarker är vanliga och jordlagret i allmänhet är tunt. Bland bebyggelsen finns i stor utsträckning kvar gamla tallar och berghällar. Den rika grönskan i löv- och barrskogsområdena, trädgårdarna och grönområdena skapar tillsammans med bebyggelsen och landskapets form Björknäs och Eknäs unika karaktär.

Gemensamt för i stort sett all bebyggelse är att den håller sig under trädtoppsnivån vilket tillsammans med en generell låg exploateringsgrad gör att såväl Björknäs som Eknäs upplevs mycket gröna och lummiga. Undantaget är Björknäs centrum som innehåller mindre grönska och där flerbostadshusen når ovanför trädtopparna.

Figur 1. Landskapets och bebyggelsens karaktärer i Björknäs och Eknäs. Numreringen återfinns i nedanstående avsnitt.

I. Kustlandskapet (I-4)

Vyerna längs Skurusundet utgör en magnifik och unik entré mellan skärgården och Nackas mer tätortspräglade delar. Bebyggelsen, båttrafiken, grönskan och de dramatiska bergsbranterna skapar här en helhet där de enskilda delarna är viktiga för helhetsupplevelsen. Sundets branta väggar och blå vattengolv skapar ett tydligt landskapsrum. Grönskan är insmugen mellan all bebyggelse och är också dess bakgrund. Tack vare att bebyggelsen håller sig under trädtoppsnivån upplevs landskapsrummet vara mycket större än det är.

I. Norra Skurusundet

Stranden norr om Skurusundet präglas av byggnader som ofta har koppling till farleden eller de äldre broarna över sundet. Vid Klinten står Brostugan från 1832 som ursprungligen var en krog vid det strategiska läget vid farleden och flottbron samt Montelius villa i empirestil som blickar över sundet från sin klippa.

Vid ravinen som leder från stranden upp till Talluddsvägen, finns stora villor från olika tidsepoker och i varierande arkitekturstilar. Gemensamt är de stora tomterna och bebyggelsens anpassning efter de topografiska förutsättningarna samt samspelet med naturen. Villorna är generellt 1-2 våningar höga och håller sig långt under bergsbrantens silhuett. Stranden är lättillgänglig genom Montelius väg som följer stranden med sina karaktäristiska strandskoningar och stensättningar. Vid vattnet finns båtbyggor samt båtuppläggsplatser och strax nedanför Montelius villa rester efter en av många ångbåtsbyggorna vid Skurusundet. Hela området har höga kulturhistoriska värden.

2. Radhus i Herrgårn

Området har fått sitt namn efter restaurang Herrgårn som etablerades på 1920-talet med en dansbana. I början av 1940-talet ersattes den med Björknäspaviljongen som blev ett välkänt nöjesställe i hela Stockholmsområdet. På 1960-talet började verksamheten trappas ner, 1978 brann Björknäspaviljongen ner till grunden och restaurangen revs därefter.

Radhusen som uppfördes på 1980-talet står på klippan i ett välexponerat läge ut mot vattnet eller längs i en

sluttning i den mycket kuperade terrängen. Radhusen är dels utformade som traditionella radhuslängor med upp till åtta lägenheter och gula tegelfasader, dels som större villor i två våningar under branta sadeltak, med takkupor och träfasader i ljusa kulörer. Byggnaderna är väl synliga från vattnet, men hushöjderna håller sig under trädtopparnas silhuett. En välbyggd stenportal vid Klintvägen påminner ännu idag om områdets nöjeshistoria.

3. Södra Skurusundets villabebyggelse

Södra Skurusundet präglas av sin mycket kuperade och varierande topografi och bergsbranterna vid sundet. Vägnätet är småskaligt och anpassat till landskapets former och leder, tillsammans med äldre gångstigar och trappor, ner till Skurusundet på flera platser. Allévägen kantas av ståtliga alléträd. Större sommarvillor i två våningar från 1860-talet till 1900-talets början i tidstypisk, varierad panelarkitektur med snickarglädje, ibland försedda med torn, dominerar mötet med strandlinjen och de branta sluttningarna. Något enklare villor av egnahemskaraktär från samma tid återfinns uppe på höjden. Tomterna är generellt stora.

Området har successivt kompletterats med fler villor och parhus under de senaste 20 åren. Villorna är upp till tre våningar höga, men anpassningen till terrängen gör att byggnaderna håller sig under trädnivån. Arkitekturstilarna varierar, men träfasader i ljusa kulörer är vanliga.

Flera av de tidiga villorna har bevarat sina karaktärsdrag väl och har höga kulturhistoriska värden. Viktig för kulturmiljön är även väntpaviljongen vid Eknäs brygga som berättar om ångbåtstrafikens betydelse för villabebyggelsens etablering från och med 1800-talets mitt.

4. Kustnära parhus och radhus

Vid Allévägen, Trappvägen, Höjdvägen och Liljevägen finns större andel villor, parhus, radhus och små flerbostadshus bland den äldre villabebyggelsen. Bebyggelsen är uppförd i etapper från 1960-talet till 2000-talet.

Bebyggelsen närmast Skurusundet har anpassats efter topografin och husens skala understiger trädtopparna, men den gör ändå ett tydligt intryck i landskapet på grund av husgruppernas enhetliga utformning med vita trä- eller putsfasader, den relativt täta bebyggelsestrukturen med små tomter och få bevarade träd som ramar in bebyggelsen.

Något längre bort från vattnet står flera mindre grupper av radhus och parhus främst från 1960-70-talen i det topografiskt varierade landskapet. Bebyggelsen förhåller sig väl till trädens naturliga höjdskala och har anpassats till de topografiska förutsättningarna. Majoriteten av husen är därför dolda från Skurusundet och gör inget intryck i siluetten. Utformningen varierar men de flesta har träfasader i gult, rött och vitt.

Figur 2. Skurusundet vid Eknäs.

Figur 3. Kustlandskapets landskaps- och bebyggelsekaraktärer, delområde 1 - 4.

II. Centrum och flerbostadsbebyggelse (5-11)

I både Björknäs och Eknäs har centrumbebyggelsen tydlig koppling till de äldre landsvägarna och till den utveckling som tog fart efter invigningen av Skurubron 1915. Björknäs utvecklades fram till 1900-talets mitt till Boo kommuns kommersiella centrum med flera affärer, restauranger, kaféer, biograf och samhällsservice, medan Eknäs centrumbebyggelse från 1940-50-talen har en koppling till etableringen av pappersbruket i Tollare.

De två centrumbildningarna skiljer sig påtagligt i sin karaktär. Björknäs centrum präglas av både den dramatiska topografin intill Skurusundet och det storskaliga vägområdet vid Värmdövägen och Värmdöleden, medan ett viktigt karaktärsdrag för centrumområdet i Eknäs är grönskan mellan husen, allmänna ytor såsom lekplats och parker samt ett gångstråksystem som kopplar samman centrumet och angränsande områden och gör det lättorienterat för olika trafikslag.

5. Björknäs centrum

Björknäs centrumbebyggelse som är orienterad kring torget präglas av två generationer affärs- och bostadshus. Mest framträdande är det sena 1980-talets centrumhus med sitt tidstypiskt postmodernistiska formspråk, medan 1930-40-talens byggnader är mer lågmälda och ramar in torget. Skalan är låg med byggnadshöjder mellan två och tre våningar.

Byggnaderna vänder sig inåt vilket skapar en intim platskänsla vid torget, samtidigt som orienteringen ger en baksideskänsla utåt mot Värmdövägen. Detta förstärks av det storskaliga vägrummet med parkeringsytor, SL:s bussdepå och Värmdöleden med sin påtagliga barriär mot Eknäs. Torget används idag främst som en parkeringsyta, men här finns insprängd naturlig vegetation. I väster, norr och öster ramas centrumområdet av områden med flerbostadshus och radhus. Gränsen mellan allmänna och privata platser är ofta otydlig och det kan vara svårt för fotgängare och cyklister att orientera sig i området. Det saknas även större gemensamma allmänna ytor som parker och allmänna lekplatser.

Figur 4. 1980-talets centrumbebyggelse i Björknäs centrum

6. Flerbostadshus och kontor från 1980-talet

Väster om centrumbebyggelsen och intill gamla Skurubrons landfäste ligger ett större område med flerbostadshus från 1980-talets mitt. Bebyggelsen är anpassad till terrängen och kombinerar tidstypisk storgårdsstruktur närmast centrumet med lamellhus i slutningen ner mot Skurusundet. För den generellt låga bebyggelseskalan i Björknäs är området storskaligt med upp till fem våningar i storgårdskvarteren. Läget gör att flera lägenheter har utsikt mot sundet, men medför också att de högre delarna höjer sig över trädlinjen och utgör ett större inslag i silhuetten från vattnet. Bebyggelsen med fasader av gult tegel och röda balkonger har visst drag av postmodernism. Söder om flerbostadshusen ligger ett kontorshus i fyra till fem våningar med liknande formspråk som även fungerar som ett bullerskydd mot trafiken.

Figur 5. Flygvy över Björknäs centrum.

7. Centrumnära flerbostadshus och service

Flerbostadshusen norr om centrum visar 1950-60-talens utbyggnadsepok i Björknäs. Här finns både punkthus i fyra till fem våningar och trevånings lamellhus. Byggnaderna är fint anpassade till topografin och ramas in av stora träd vilket tillsammans med de låga byggnadshöjderna gör att bebyggelsen upplevs som småskalig. Framför allt punkthusen präglas av en medveten gestaltning med förskjutningar i huskroppar, ljusa putsfasader i två kulörer där den mörkare markerar fönstren, flacka tak och bevarade ursprungliga byggnadsdetaljer.

Husen är ett fint exempel på det sena 50-talets modernism och upplevs inte som höga, trots att de är synliga från Skurusundet och når delvis över trädtopparna.

Nacka Seniorcenter Sofiero vid Talluddsvägen uppfördes som Boo kommuns ålderdomshem år 1955 och visar tidens höga sociala ambitioner. Bebyggelsen i två till tre våningar med gulputsade fasader och flera tidstypiska detaljer står kring en gemensam gård. I början av 1990-talet gjordes en i både utformning och volym fint anpassad tillbyggnad.

Figur 5. Centrumområdenas landskaps- och bebyggelsekaraktärer, delområde 5 - 11.

8. Ängsbackens flerbostadshus

Ängsbacken öster om Björknäs centrum är ett mycket tidstypiskt exempel på det sena 1980-talets flerbostadsbebyggelse, både när det gäller den halvslutna kvartersstrukturen, relativt höga exploateringsgraden, trafiksepareringen och byggnadernas postmodernistiska formspråk.

Bostadshusen ligger i en sluttning ovanför centrumbebyggelsen och är anpassade till det kuperade landskapet. Husen är väl synliga från Skurusundet på grund av det höga läget i landskapet, men de stora träden som omger området gör att bebyggelsen till viss del upplevs följa den naturgivna höjdskalet.

Byggnadshöjden varierar mellan två och fyra våningar med suterrängvåningar. Formspråket, både fasadernas synliga betongelement, pastellkulörerna och byggnadsdetaljerna, är mycket tidstypiskt. Innergårdarna är gemensamma och inom området finns en lekplats i anslutning till en förskola. Gårdarna är nästan bilfria och området mycket lättillgängligt för oskyddade trafikanter genom gång- och cykelvägar.

Figur 6. Gårdsmiljö på Ängsbacken.

9. 1950-talsbebyggelse i Eknäs centrum

Centrumbebyggelsen i Eknäs ligger vid Trädgårdsvägen med en karaktäristisk rönnbärsallé i sluttningen upp från Sockenvägen där husen på ett tidstypiskt sätt har anpassats efter de topografiska förutsättningarna. Bebyggelsen som uppfördes i etapper 1954-58 består av sex lamellhus i tre våningar och ett fyrvånings punkthus. I suterrängvåningarna finns garage eller lokaler.

Skalan samspelar väl med både topografin och med omkringliggande träd. Formspråket är tidstypiskt med spritputsfasader i mustiga jordfärger, kombinerat med vita slätputsade fönsteromfattningar och balkongfronter i avvikande kulörer samt genomtänkta byggnadsdetaljer. Punkthuset som markerar hörnet vid Sockenvägen och Trädgårdsvägen skiljer sig med sina grå, fältindelade putsfasader och det flacka tälttaket med skifferklädda sarger.

På en höjd norr om centrumbebyggelsen och omgiven av grönska ligger en låg huslänga som idag rymmer ett gruppboende. Huset uppfördes i början av 1960-talet för Frälsningsarmén som ett mödrahem och berättar genom sina välbevarade karaktärsdrag om tidens sociala ambitioner. Områdets äldsta bevarade affärsbyggnad, nuvarande Nacka byggnadsvård vid Eknäsvägen, uppfördes omkring 1945 som en livsmedelsbutik.

10. 1960-talets flerbostadshus

Söder om centrumområdet, på båda sidor om Sockenvägen, finns flerbostadshus i tre våningar med putsfasader som uppfördes några år efter centrumbebyggelsen. Området ligger i en sluttning med bebyggelsen anpassad efter topografin och mot Sockenvägen finns bevarade träd och vegetationsridåer. Lamellhusen öster om Sockenvägen sticker ut med sina karaktärsskapande asymmetriska sadeltak med branta takfall mot vägen och stora fönsterpartier mot skogen. Husen väster om Sockenvägen är enklare utformade med flacka pulpettak och står glest grupperade i U-form kring en gård.

11. 1960-talets kedjehus

Längst i söder i den tätare bebyggda delen av Eknäs och angränsande till Tollare naturreservat i syd- och sydväst ligger ett område med 44 kedjehus i sex längor från 1960-talets mitt som har bevarat sina karaktärsdrag mycket väl. På grund av det höga läget är husen väl synliga från Skurusundet och lägenheterna i västra delen har sjöutsikt. Mot Sockenvägen avgränsas området av dels naturlig trädvegetation, dels av planterade träd. Formspråket är typiskt för de prefabricerade småhusen från tiden med flacka sadeltak och fasader i rött tegel.

Figur 7. Flerbostadshus från det sena 1950-talet norr om Björknäs centrum.

Figur 8. 1950-talsbebyggelse längs Trädgårdsvägen i Eknäs.

III. Värmdöledens väglandskap (12-15)

Värmdöleden med sina trafikplatser utgör sedan 1975 en mycket kraftfull barriär i landskapet mellan Björknäs i norr och Eknäs i söder. Vägrummets storskalighet förstärks av infartsparkeringen, den stora bussdepån och nya Skurubron med anslutande vägar.

De stora öppna ytorna vid bensinmacken med infartsparkering och etableringsytor längs vägen nära brofästet förstärker intrycket ytterligare och placerar Björknäs centrum och dess bebyggelse invid en motorväg.

I höjd med Kocktorp börjar de vegetationsklädda bullervallarna bli så pass höga att bebyggelsens och vägens karaktär inte längre flyter ihop. I närheten av vägen finns även sentida bebyggelse som tydligt vänder sig i riktning mot Värmdöleden och samtidigt visar olika sätt för att hantera bullret. Skalan är större än i den angränsande villabebyggelsen och kontrasten med ledens storskalighet därför något mindre.

12. SLs bussdepå, bensinstation och parkeringar

För alla som färdas på Värmdöleden är bussdepån i Björknäs ett välkänt landmärke, men för Björknäsbor och Eknäsbor är området en påtaglig barriär både visuellt och fysiskt. Kontorsbyggnaden vid Värmdövägen har drag av 1970-talets betongbrutalism, medan den stora verkstadsbyggnaden är lätt att känna igen med sina brunorange plåtfasader. Lika kännetecknande är de stora parkeringsytorna med rader av parkerade bussar. Området saknar vegetation förutom två stora ekar i sydvästra hörnet av parkeringen som påminner om att bussdepån ligger på platsen för Stora Björknäs gårds ekonomibygnader. Till det storskaliga vägrummet hör även en bensinstation väster om Sockenvägen och en infartsparkering.

Figur 9. Bussgaraget sett från Värmdövägen.

13. Flerbostadshus vid Kocktorpsvägen

Vid Kocktorpsvägen finns en mindre grupp med flerbostadshus som representerar den senaste utbyggnadsepoken i Björknäs. Husen som uppfördes 2019-2020 står på en höjd norr om Värmdöleden och utmärks genom sin placering på rad med de branta gavlarna vända mot vägen och av sina blågröna putsfasader och gula fönster. Mot motorvägen finns både bullerplank i vägslänten och höga bullerskärmar med spaljéliknande utseende mellan husen. Landskapet omkring husen är mycket ordnat med anlagda gräsmattor på platsen för en äldre villaträdgård.

Figur 10. Flerbostadshus från 2020, Kocktorpsvägen.

14. Flerbostadshus vid Kvarndammen

Även söder om Värmdöleden finns exempel på flerbostadshus från de senaste åren. De två flerbostadshusen i tre våningar ersatte två äldre villor vilket har lett till en ökad andel hårdgjorda ytor i ett område som tidigare varit grönt vid Kvarndammen. Husen har flacka sadeltak, loftgångar mot gatan samt fasader i vit puts, respektive omålad stående träpanel.

15. Radhus vid Hjortängsvägen

Längre österut mellan Värmdöleden och Björknäs skolväg finns ett mindre område med 20 radhuslägenheter i tre längor med sadeltak och träfasader i gråa kulörer. Stora delar av området saknar naturlig växtlighet och då radhusen ersatt fyra äldre villor med trädgårdstomter har hårdgjorda ytor ökat i ett tidigare lummigt område. En växtklädd bullervall skyddar området från buller mot motorvägen.

Figur 11. Landskaps- och bebyggelsekaraktärer vid Värmdöleden, delområde 12 - 15.

IV. Värmdövägens väglandskap (16-19)

Värmdövägen följer en dalgång och bortsett från sträckan väster om Talluddsvägen har den kvar sin historiska sträckning genom landskapet vilket visas bland annat av milstolpen framför Värmdövägen 641. Från 1770-talet finns uppgifter om en regelbunden färjeförbindelse över Skurusundet och på 1830-talet byggdes en flottbro. Med den första Skurubron 1915 startade busstrafiken till Stockholm och affärsverksamheter började etableras längs vägen. Vägen fick tidigt kapacitetsbrister och den andra Skurubron invigdes 1957. Själva vägområdet har en nutida karaktär med flera säkerhetshöjande installationer såsom separerade gång- och cykelvägar och ljusreglerade övergångsställen.

Söder om vägen är skalan och tomtstrukturen enhetlig och bebyggelsen består av villor från sekelskiftet 1900 och framåt på lummiga trädgårdstomter som skapar en grön ”skärm” mot vägen. Norr om vägen är bebyggelsen mer varierad. Här finns friliggande villor där de äldsta är från sekelskiftet 1900, men också flera affärs- och bostadshus med koppling till Värmdövägen. Området har sedan successivt kompletterats med lokaler och flerbostadshus med stor variation i volymer och arkitektoniska kvaliteter. Dalgångens trädvegetation och villornas trädgårdsgrönska ramar in vägen i större delen av Björknäs. Även vid flerbostadshusen möter bebyggelsen vägen ofta med grön förgårdsmark. Där grönska saknas breddas vägrummet visuellt ut av parkeringar och hårdgjorda ytor vilket gör att vägen upplevs bredare än den är.

16. Centralplan

Centralplan har sedan länge varit en av mötesplatserna i Björknäs. Björknäskyrkan byggdes 1907 för missionsföreningen där medlemmarna då till stor del var sommargäster i området. Under åren har byggnaden genomgått en del förändringar och byggts till med en ungdomsgård. Centralkonditoriet öppnade i de nuvarande lokalerna alldeles intill vägen redan på 1920-talet. Utvändigt präglas byggnaden av flera förändringar, men är kulturhistoriskt intressant som en av de tidiga mötesplatserna. En mer sentida mötesplats är Björknäs trädgård på platsen där det

tidigare legat en bensinmack, verkstäder och järn- och färgaffär.

Vägrummet i den västligaste delen skiljer sig från vägen i övrigt med mindre omgivande grönska, en brant terräng, stora hårdgjorda ytor invid vägen och anslutande gångvägar. Det gör landskapsstrukturen mer svårsläslig och svårorienterbar och suddar ut gränserna mellan privat och allmän mark.

Björknäskyrkan har trots förändringar bevarat sin ursprungliga karaktär och fungerar som ett landmärke på sin skogsklädda höjd. Byggnaden har även samhällshistoriska värden.

Figur 12. Björknäskyrkan.

17. Flerbostadshus från 1940-50-talet och elverk

Norr om Värmdövägen ligger två områden med flerbostadshus och lokaler som berättar om samhällsutvecklingen i Björknäs vid 1900-talets mitt. Flerbostadshuset vid Lövdalsvägen uppfördes 1949 som arbetarbostäder åt Tollare pappersbruk. Huset är indraget från vägen med sparad skogsvegetation och formspråket med den bruna spritputsade fasaden, slätputsade fasadband och andra genomtänkta detaljer är mycket karaktäristisk för tiden.

Vid Vintervägen ligger ett litet lokalt centrum med två flerbostadshus från 1950-talet och elverkshuset från 1970-talet. Flerbostadshusen har tidstypisk lamellhusform med sadeltak och grå eller gröna putsfasader, vid Värmdövägen finns lokaler i bottenvåningen.

Elverkshuset från 1977 som rymmer Boo Energis huvudkontor är en tidstypisk, modernistisk kontorsbyggnad som är viktig för stads- och landskapsbilden. Flerbostadshuset vid Lövdalsvägen har bevarat sin 1950-talskaraktär mycket väl och har både arkitekturhistoriska och socialhistoriska värden

18. Sentida kompletteringsbebyggelse

Norr om Värmdövägen finns tre flerbostadshus som representerar de senaste årtiondenas storskaligare kompletteringar i Björknäs. Gemensamt för alla är att de saknar en tydlig koppling till vägen eller till den omgivande bebyggelsen och landskapet.

De två flerbostadshusen väster om Talluddsvägen står i slutningen ovanför Värmdövägen och angränsar till

ett villaområde med blandad bebyggelse. Husen är djupa och får sin karaktär av de markanta, brutna taken som rymmer vindsvåningar vilket ger sammanlagt fyra våningsplan. Fasaderna är klädda med stående träpanel i ljusa blå och gula kulörer. Flerbostadshuset mittemot Centralkonditoriet som uppfördes 2015 karaktäriseras i sin tur av den barackliknande utformningen, loftgångarna, garaget under huset och de ogestaltade markytorna.

Längre österut vid Mercuriusvägen och intill 1950-talshusen vid Vintervägen finns ytterligare två flerbostadshus från 2010-talet som genom sina byggnadshöjder i upp till fyra våningar, i kombination med fasadutformningen och byggnadsdetaljerna, gör att byggnaderna skiljer sig markant från omgivningen och tar stor plats i landskapet.

Figur 13. Landskaps- och bebyggelsekaraktärer vid Värmdövägen, delområde 16 - 19.

19. Området vid före detta Boo kommunalhus

På 1940-50-talet samlades den kommunala servicen i dåvarande Boo kommun till området vid Kommunalvägen. På 1970-talet flyttades centrumfunktionerna till det då nybyggda Orminge centrum. Det tidigare kommuncentrumet hade då blivit alltmer kringskuret av trafikleder och kraftledningsgator. Ur kulturmiljösynpunkt är området intressant dels på grund av det samhällshistoriska värdet, dels genom att flera byggnader har bevarat sina karaktärsdrag.

Den äldre bebyggelsen är orienterad på två sidor av ett torg vid Värmdövägen, som ursprungligen varit gestaltad med planteringar, men idag används främst som parkeringsplats. Det äldsta kommunalhuset från 1948 på torgets västra sida är en tidstypisk representant för den sakliga modernism som kännetecknar tidens offentliga byggnader med ljusgula spritputsade fasader, vita fönsteromfattningar och medvetet gestaltade byggnadsdetaljer.

Läkarmottagningen och läkarvillan i samma kvarter visar modernism med traditionella inslag som också var vanlig i slutet av 1940-talet. Byggnaderna har senare använts för skolverksamhet och för bostäder. På norra sidan står det nyare kommunalhuset från 1959 i rött tegel, som numera innehåller seniorbostäder. Eftersom delar av fasaden har bevarats är byggnadens ursprungliga funktion fortfarande avläsbar.

Omkring 2010 kompletterades området med både flerbostadshus och äldreboenden. Närmast läkarvillan står flerbostadshus i två våningar runt en kringbyggd gård i en skala som ansluter väl till den äldre bebyggelsen. Även äldreboendets byggnadshöjder ansluter till omgivningen, närmast kommunalhuset har bebyggelsen tre våningar och höjden trappas upp till fem våningar närmast punkthusen i Orminge. Området är tättbebyggt vilket ökar upplevelsen av skalan.

Väster om det gamla kommuncentrumet är bebyggelsen indragen från Värmdövägen och skärmas av med bred träridå. Här ligger en paviljongbyggnad i två våningar från 2017 (som bland annat nyttjats som förskola) och Rikets sal från början av 2000-talet. Utöver det finns en inhägnad transformatorstation

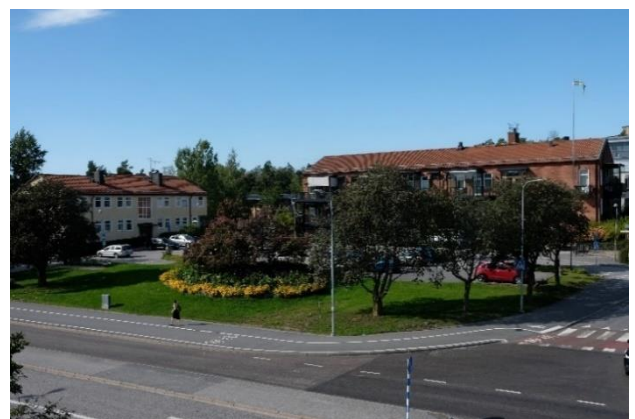
med små servicebyggnader intill en kraftledningsgata och en infartsparkering.

Figur 13. Vy över Värmdövägen västerut med Centralkonditoriet och Björknäskyrkan till vänster. En av områdets äldsta villor syns till höger i bilden.

Figur 14. Välbevarat flerbostadshus vid Lövdalsvägen.

Figur 15. Boo gamla kommuncentrum med två generationers kommunhus och torget som visar platsens tidigare funktion.

V. Björknäs villabebyggelse (20-25)

Efter invigningen av Skurubron 1915 blev de tidigare otillgängliga områdena i inre Björknäs och Eknäs attraktiva för enklare fritidshus, villor och egna hem. De första villorna byggdes ofta på stora trädgårdstomter och bebyggelsen anpassades till landskapets förutsättningar. Fram till idag har bebyggelsen successivt förtätats, oftast genom avstyckningar vilket resulterat i en varierad bebyggelsemiljö, men även genom större områden med enhetlig karaktär.

Gemensamt för hela området är bebyggelsens placering i den kuperade terrängen som har stor del naturlig vegetation. Högre ekar, tallar och berg i dagen samsas med trädgårdsgrönska som möter smala gator. De gröna trädgårdarna skapar tillsammans en lummig och bitvis parklik karaktär som förstärks av den inramande terrängen.

20. 1970-talets radhus

I övergången mellan den tätare bebyggelsen kring Björknäs centrum och villorna i inre Björknäs ligger ett område med radhus där byggnaderna är uppdelade i tre längor med förgårdsmark, garage och förråd vid gatan. Husen är 1 våning med vindsvåning under högt, brutet tak och omges av grönska vilket gör att skalan samspelar med omkringliggande träd och vegetation. Området präglas av det sena 1970-talets mer traditionella arkitekturideal vilket uttrycks bland annat fasaderna av röd träpanel och fönsterformerna. Den ursprungligen enhetliga utformningen har påverkats genom förändringar i färgsättning, bytta fönster och dörrar.

21. Parhus från 1980-talet

Vid Platåvägen i en sluttning ovanför Gundersbergsvägen ligger ett mindre område med fyra tvåvåningsparhus. Husen skiljer sig från den omgivande varierade villabebyggelsen genom bebyggelsestrukturen och den sammanhållna utformningen med fasader av rödmålad träpanel och vita snickerier. Vid Gundersbergsvägen präglas området av gamla alléträd, trädgårdar och grönska.

22. Villabebyggelse från 1990-2000-talet

Mellan den tätare bebyggelsen vid Björknäs centrum och det äldre villaområdet ligger ett område med ett 20-tal villor som uppfördes under 1990-talet och i början av 2000-talet i ett tidigare stora delar obebyggt naturområde. Bebyggelsestrukturen är något tätare än i de äldre delarna, men utformningen är varierad och det finns inslag av gamla träd och bevarad natur. Den äldre bebyggelsen inom området har skyddats i detaljplan.

23. Äldre villabebyggelse med stora trädgårdar

Längs Skogdalsvägen, Plantvägen och Lövdalsvägen ligger ett relativt flackt område som präglas av stora tomter med bevarade gamla träd och rik grönska.

Figur 16. Äldre villabebyggelse vid Lövdalsvägen.

Bebyggelsen utgörs av mindre villor med egnahemskaraktär från 1910-30-talen. Vanligast är hus i 1 ½ våning under brutet sadeltak, fasader klädda med träpanel i tidstypiska kulörer samt sparsam snickarglädje och enklare verandor. Det förekommer även envånings- och tvåvåningsvillor och reveterade fasader.

Norra delen av området har en mer dramatisk topografi där villorna visar en tydlig anpassning till sprickdalsterrängen. I norra delen av Plantvägen, kring det tidiga egnahemmet Stugan finns bevarad bebyggelse efter en äldre handelsträdgård med stora gröna ytor och längs den smala Gundersbergsvägen står en allé med stora ekar. Även utanför tomtmarken präglas hela området av rik naturlig vegetation med

bevarade träd och få hårdgjorda ytor som skapar en grön inramning.

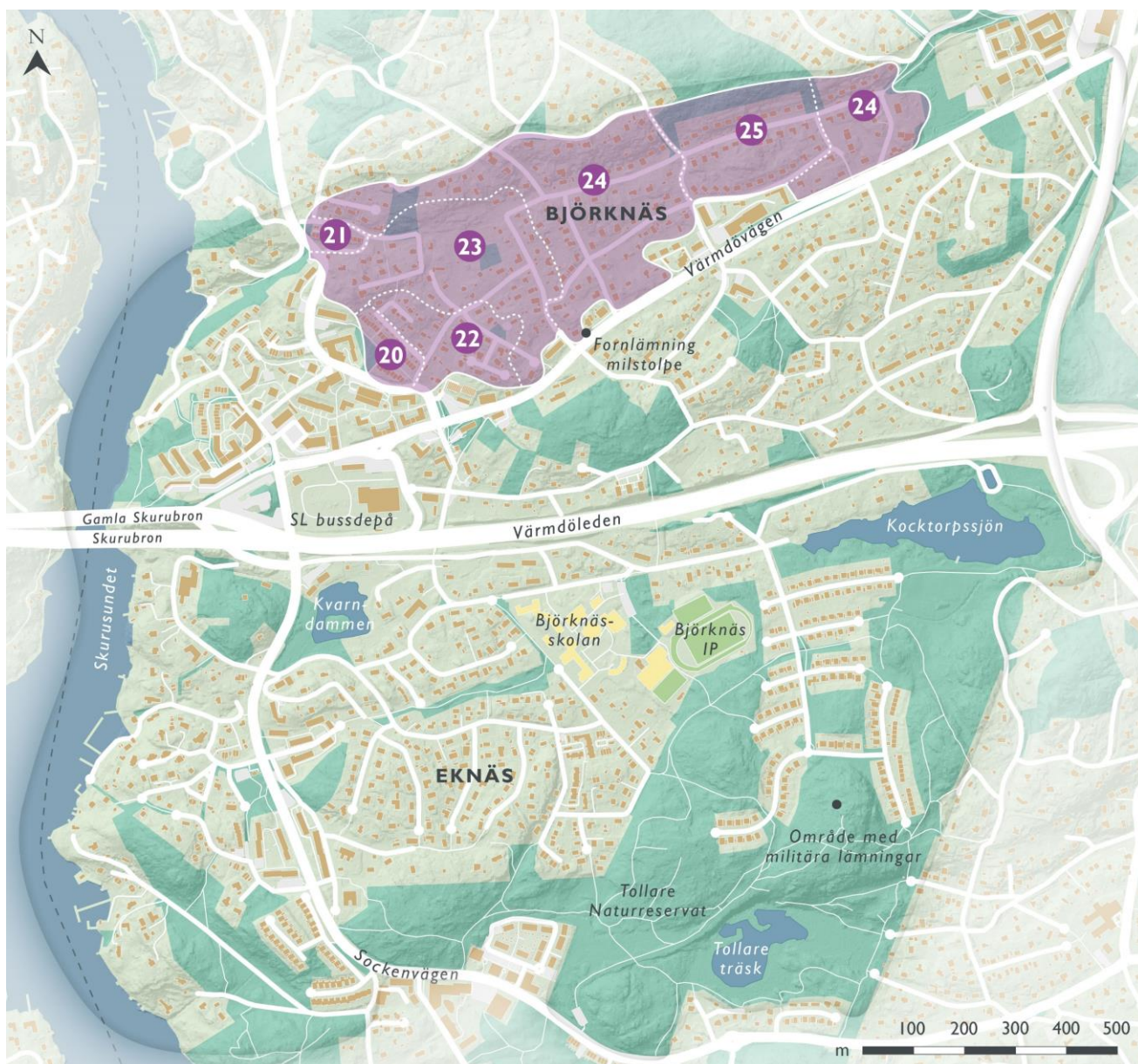
Området med de bevarade äldre villorna med stora trädgårdar, gamla träd och stor anpassning till terrängen representerar bäst den tidiga egnahemsbebyggelsen i Björknäs. De grönskande trädgårdarna visar trädgårdsodlingens betydelse för bebyggelsens etablering. Området har höga kulturmiljövärden.

24. Varierad villabebyggelse

En stor del av Björknäs präglas av en varierande, kuperade terräng med inslag av berg i dagen, stort inslag av naturlig vegetation med bevarade träd och få hårdgjorda ytor. Bebyggelsen har generellt anpassats till topografin, tomterna är stora och exploateringsgraden låg.

Bebyggelsen visar en stor variation i karaktärer och material men byggnadshöjden, 1-2 våningar med suterrängvåningar, samspelar väl med landskapets och omkringliggande vegetationens höjdskala.

Det är inte ovanligt att i samma kvarter finns både en 20-talsklassicistisk trävilla i 1 ½ våning, en tvåvåningstegelvilla från 50-talet, en låg mexitegelvilla från 60-talet och en eller två katalogvillor från 1980-90-talet. Gatorna i området är smala och slingrande villagator som vittnar om området ursprung som ett område med mindre villor, egnahem och fritidshus. Bland villorna finns även äldre sommarstugor som kan vara av intresse att bevara.

Figur 17. Landskaps- och bebyggelsekaraktärer i Björknäs villaområden, delområde 20 - 24.

25. 1960-talsvillor i ett grönt dalgångsstråk

Lövdalsvägen och norra sidan av Kärrstigen är det tydligaste exemplet i Björknäs och Eknäs hur de gröna trädgårdarna tillsammans skapar en lummig och bitvis parkliknande landskap som förstärks av den inramande dalgångsterrängen. Resultatet blir en känsla av ett grönt rum. Lika viktig för karaktären är bebyggelsen som består av suterrängvillor i två våningar i de brantare partierna och envåningsvillor där marken är flackare. Samtliga har tillverkats av AB Hultsfreds-Industrierna och uppförts under en kort period under åren 1962-63. Karaktären är mycket tidstypisk med röda tegelfasader.

Tvåvåningsvillorna är enhetligt utformade med balkonger längs hela övervåningen mot gatan, medan bland 1-våningsvillorna finns både mer traditionella villaformer och utpräglad modernistiska, vinkelbyggda villor med mötande pulpettak. Samtliga villor står indragna från vägen med förgårdsmark. Tomterna är relativt stora och exploateringsgraden är låg.

Bebyggelsen har bevarat sina ursprungliga karaktärsdrag mycket väl. Tillsammans med trädgårdarna och den grönskande omgivningen skapas ett område med en helt egen och lätt avläsbar, bitvis parklik karaktär.

Figur 18. Lövdalsvägens dalgång med 1960-talets suterrängvillor. Dalgången, hällmarksvegetationen i bakkant av tomterna och trädgårdarna skapar ett grönt rum.

VI. Kocktorps villabebyggelse (26-29)

Kocktorp har fått sitt namn efter torpet Kåktorp som låg vid Kocktorpsvägen 53-57 och 54-56 där det idag står radhus och kedjehus. Stora delar av området var odlingsmark ända fram till mitten av 1900-talet. I norr löper en höjdrygg som idag främst är synlig genom Lodaskogen och Bågenskogen samt i villabebyggelsen som vetter mot Värmdövägen och Värmdöleden. Samma bebyggelsestruktur med södervända villor fortsätter även söder om Värmdöleden ner mot Kocktorpssjön – vars dalgång fram till mitten av 1900-talet var den naturliga lågpunkten i landskapet. Sedan 1970-talet löper Värmdöleden genom landskapet och utgör en kraftig barriär som bryter landskapets sammanhang och rörelsestråk, vilket medför att bebyggelsestrukturen är svår läsbar.

Liksom i norra Björknäs präglas området av villabebyggelsens anpassning till den kuperade terrängen med mycket naturlig vegetation. Högre ekar, tallar och berg i dagen samsas med trädgårdsgrönska som möter smala gator. De gröna trädgårdarna skapar tillsammans en lummig och bitvis parklik karaktär vilket förstärks av terrängen som ramar in grönskan.

26. Varierad villabebyggelse

Den centrala delen av Kocktorp nyttjades fram till mitten av 1900-talet som odlingsmark och bebyggdes därför något senare än norra delen av Björknäs. Dalgångsstrukturerna är dock tydliga i området och både vägnätet och villabebyggelsen har anpassats efter topografien. Tomtstorleken varierar, i den centrala flackare delen är bebyggelsen något tätare, på sluttningarna glesare.

Villorna är mellan 1-2 våningar och nyttjar ofta terrängen genom suterrängvåningar vilket samspelar väl med landskapets och omkringliggande vegetationens höjdskala. Bebyggelsen är i huvudsak från 1940-70-talen och visar en stor variation i karaktärer och material. 50-talsvillor med röda tegelfasader, 60-talsvillor i mexitegel med valmade tak och katalogvillor från 70-80-talet står ofta i samma kvarter. Inom området finns även exempel på äldre egnahem och sentida villor på avstyckade tomter samt

Attefallshus. Hela området präglas av naturlig vegetation med bevarade stora träd och få hårdgjorda ytor.

27. Äldre villabebyggelse på kuperade tomter

Mellan Lodaskogen och Bågenskogen är landskapet mycket kuperat och andelen äldre villor på stora grönskande trädgårdstomter är hög. Den äldre villabebyggelsen består av mindre villor av egnahemskaraktär från 1910-30-talen. Den vanligaste hustypen är villor i 1 ½ våning med inredd vind under brutet sadeltak och fasader antingen klädda med träpanel i tidstypiska kulörer med sparsam snickarglädje eller reveterade fasader i ljusa kulörer. Enklare verandor är vanliga.

Karaktären är dock inte helt enhetlig, villor från senare epoker ligger bland de äldre villorna. Landskapets former speglar sig även utanför tomtmarken och i gaturummen skapar flera stora träd, rik naturlig vegetation och få hårdgjorda ytor en grön inramning. Området med de bevarade äldre villorna i den kuperade terrängen med sina stora trädgårdar och gamla träd visar mycket väl den tidiga egnahemsbebyggelsen i Björknäs.

Figur 19. Äldre villa med stor trädgård vid Kocktorpsvägen.

28. Småskalig, sammanhållen bebyggelse

I Kocktorpsområdet finns exempel på mindre områden som skiljer sig från den varierande villabebyggelsen genom sin mer enhetliga karaktär. Äldst och kulturhistoriskt intressant är radhuslängan vid Kocktorpsvägen från 1950-talets slut vid platsen för torpet Kåktorp. Radhusen som karaktäriseras av sina asymmetriska tak och röda tegelavlar ritades av

arkitekt Ingvar Persson. Bebyggelsen är orienterad mot gatan med förgårdsmark och små partier med berg i dagen har sparats. Radhusen samspelar väl med 1960-talets kedjehus med sitt röda fasadtegel på andra sidan gatan.

Vid Häckvägen i en fläckade del av området finns både parhus från 1980-talet och mindre flerbostadshus från 2020-talet. De äldre parhusen är tidstypiska kataloghus med ljusa träfasader, medan 2020-talets komplettering skiljer sig genom den något större skalan och den nutida, återhållsamma utformningen med grå träfasader och plåttäckta sadeltak med frontespiser.

Figur 20. Radhusen med sina karaktäristiska tak och tegelgavlar.

Figur 22. Landskaps- och bebyggelsekaraktärer i villabebyggelsen i Kocktorp, delområde 26 - 29.

Figur 21. Varierad villabebyggelse vid Skjutbanevägen-Bågspännarvägen.

29. Varierad villabebyggelse

Bebyggelsen i dalgången närmast Kocktorpssjön består främst av villor i 1 ½ - 2 våningar, men även parhus och radhus. Karaktären är mycket varierad från äldre faluröda egnahemsvillor till mexitegelvillor från 1960-70-talen och katalogvillor från olika tider. Området präglas av rik grönska och naturlig vegetation. Framförallt de äldre villatomterna har grön förgårdsmark och stora trädgårdar. Några villor längst i öster har strandläge vid Kocktorpssjön.

Området har historiskt hört samman med villabebyggelsen norr om Värmdöleden, men idag utgör det breda vägområdet en påtaglig barriär mellan områdena. Bortsett från gångtunneln vid Eriksro är området helt avskuret från resten av Kocktorp. Den isolerade karaktären förstärks av Björknässkolans stora skol- och idrottsområde samt Hjortängens sammanhållna villaområde i söder.

VII. Eknäs villabebyggelse (30-33)

Eknäs präglas av ett varierat, småbrutet och på vissa håll mycket kuperat landskap vars bebyggelsestrukturer började formas redan på 1910-20-talet genom avstyckningar från Eknäs gård. Landskapets former och odlingslandskapets strukturer är fortfarande synliga i den äldre villabebyggelsens lägen på sluttningar eller på höjder och i parkstråken på tidigare odlingsmark som genomkorsar området i östvästlig riktning. I söder och sydost övergår villaområdets skogspartier till Tollare naturreservat bestående av hållmarkstallskog.

Större delen av Eknäs består av villatomter med stor del uppväxt grönska och gamla träd. Hjortängen skiljer sig från Eknäs brokiga villabebyggelse genom den täta bebyggelsestrukturen och villornas enhetliga karaktär. I Eknäs ligger även Björknässkolan och idrottsplatsen. Skol- och idrottsområdet med stort inslag av etablerad grönska och parkstråken ger Eknäs en balanserad struktur mellan allmän och privat mark.

30. Varierad villabebyggelse

Större delen av Eknäs präglas av relativt tät villabebyggelse vars grundstrukturer skapades redan på 1910-20-talet. Utbyggnaden skedde dock långsamt under de första årtiondena och många hus byggdes först på 1960-70-talen. Efter det har flera villor tillkommit på tomter som styckats av från de äldre. Ungefär en tredjedel av dagens villabebyggelse har uppförts efter 1970-talet och området har också förtätats med sammanbyggda hus. Den successiva utvecklingen har resulterat i en relativt tät och mycket varierande bebyggelsemiljö där egnahem från 1910-30-talen, funkisvillor i trä eller puts, tegelvillor från 1950-60-talen, mexitegelvillor, katalogvillor från 1970-80-talen och senare står i samma kvarter. Gemensamt är att höjdskalen håller sig mellan 1-2 våningar med suterrängvåningar vilket underordnar sig trädtopparna i området. Gatustrukturen innehåller många återvändsgator där endast cyklister och fotgängare kan ta sig mellan gatorna.

Gemensamt för den äldre villabebyggelsen är hög grad av landskapsanpassning där villorna ligger på dalgångarnas sluttningar eller på höjderna. De tomter

som tidigare varit låglänta odlingsmarker har ett större inslag av högväxta ekar medan villatomterna i sluttningarna och höjderna har tallar och berg i dagen.

I Eknäs finns också exempel på förtätning där villatomter har omvandlats till små flerbostadshus eller radhus. Sådana tomter saknar i allmänhet helt den landskapsanpassning och grönska som präglar resten av villabebyggelsen.

Figur 23. Äldre villabebyggelse vid Eklundavägen.

Figur 24. Villabebyggelse från 1970-talet vid Bromsvägen.

31. Dianavägen-Apollovägen

Vid Dianavägen-Apollovägen ligger ett smalt område med radhus i två våningar på flackare, tidigare odlingsmark i norr och parhus i 1 ½ våning med suterrängvåning vid skogskanten intill Tollare naturreservat i söder. Bebyggelsen har uppförts på 1980-talet och har drag av tidstypisk postmodernism. Radhusen har fasader av dels träpanel, dels av betongelement i lekfulla kulörer och ligger längs en mindre gårdsgata med egen parkering, garage samt små innergårdar. Kvarteretsmarken är till stor del hårdgjord och sticker ut från allmänna naturtomtskaraktären i området.

Parhusen utmärks av sina röda tegelfasader och branta sadeltak med takkupor. Slutningsläget gör att bebyggelsen är väl anpassad till landskapet, men jämfört med de intilliggande villorna är skalan något högre.

Figur 25. Radhus från 1980-talet vid Apollonvägen.

Figur 28. Landskaps- och bebyggelsekaraktärer i villabebyggelsen i Eknäs, delområde 30 - 33.

32. Björknässkolan och Björknäs idrottsplats (IP)

Efter att ha legat i tillfälliga lokaler sedan 1870-talet etablerades folkskolan i Björknäs 1915 på den nuvarande platsen. Området var tidigare odlingsmark vilket speglas i den flacka topografin, men området är relativt grönt tack vare bevarade impediment som ingår i skolgården och flera stora träd. Skolan har successivt byggts ut och skolområdet utökats utifrån nya skolreformer och växande krav. Den äldsta skolbyggnaden i trä byggdes till 1925 och 1945 med större tillbyggnader.

Denna del av skolan som ligger i skolområdets norra del utmärks av sina symmetriskt uppbyggda, gula putsfasader, tidstypiska fönsterformer och högresta, valmade tak. På 1950-60-talen utökades skolområdet söderut med nya byggnader för bland annat mellanstadiet, det nya obligatoriska högstadiet 1967. Det tillkom även en matsalsbyggnad och idrottshall. Bebyggelsen har även kompletterats senare. Den södra delen av skolområdet visar en mycket tidstypisk skolarkitektur med sammanbyggda huskroppar i 2-3 våningar, röda tegelfasader, stora fönster och horisontell betoning.

De lätt avläsbara utbyggnadsepokerna med var sin karaktär visar förutom tidstypisk skolhusarkitektur även utbildningens utveckling från 1900-talets början till idag och har höga kulturmiljövärden.

Öster om skolgården ligger Björknäs IP som invigdes 1967. Idrottsplatsen rymmer idag en idrottshall, fotbollsplan med friidrottsanläggning samt två isytor i isladan och istältet.

Figur 26. 1950-talets skolhusarkitektur vid Björknässkolan.

33. Hjortängen

Hjortängen är ett småhusområde med sammanlagt 135 radhus och villor – så kallade grändhus – som byggdes ut vid decennieskiftet 1960-70. Området utmärks av sin enhetliga och välstrukturerade bebyggelse från miljonprogramsåren som utgör ett lätt avläsbart undantag från den övriga varierande villabebyggelsen i Björknäs och Eknäs. Området ligger på Tollare gårds tidigare ägor och har, förutom en åkeryta centralt i Hjortängen och en mindre ängsyta i söder, historiskt varit barrskogspräglad utmark med inslag av kärr. Bebyggelsen består av källarlösa grändhus i två storlekar samt tvåvånings radhus. I miljonprogrammets tidsanda som strävade efter effektivitet uppfördes de elementbyggda husen i en högt mekaniserad tillverkningsprocess som utvecklades för projektet.

De första husen färdigställdes vid årsskiftet 1969-1970. Enligt samtida uppgifter kunde husen vara inflyttningsklara redan två veckor efter leverans. Genom en planändring 1976 möjliggjordes att de ursprungliga enplanshusen kunde byggas på med en vindsvåning under ett brant sadeltak. Detta har lett till att hushöjderna varierar mellan olika gator. Fasaderna på både grändhusen och radhusen är klädda med rött fasadtegel. Gavlar och takfot är på grändhusen, oavsett takform, klädda med liggande, vitmålad fjällpanel, medan radhusen har fjällpanel i mörkbrun kulör.

Figur 27. Hjortängens karaktäristiska bebyggelsestruktur.

Bebyggelsestrukturen med små tomter och husens regelbundna placering visar också mycket väl det högt mekaniserade byggandet. Samtliga hus har

förgårdsmark vid gatan och trädgård på baksidan. Bebyggelsestrukturen visar också 1960-talets strävan efter trafikseparerade lösningar med Svampvägen som en matargata som grenar sig till småskaliga villagator och en separerad gång- och cykelstråk med tunnel under matargata.

Området är kulturhistoriskt intressant genom det mekaniserade elementbyggandet som uttrycks både i bebyggelsens enhetliga karaktär och den tidstypiska planstrukturen. En ny detaljplan där varsamhetsbestämmelser för bebyggelsens kulturvärden införs är under framtagande.

